

Юридичні науки

УДК 347.65/.68

Горлова Світлана Веніамінівна

кандидат юридичних наук, доцент, викладач

Челябінський державний університет

Горлова Светлана Вениаминовна

кандидат юридических наук, доцент, преподаватель

Челябинский государственный университет

Gorlova Svetlana

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Lecturer

Chelyabinsk State University

Гринь Єлиза Отарівна

студент

Челябінського державного університету

Гринь Елиза Отаровна

студент

Челябинского государственного университета

Grin Eliza

Student of the

Chelyabinsk state University

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ СПАДКОВИХ ПРАВ

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ

НАСЛЕДСТВЕННЫХ ПРАВ

SOME PROBLEMS IN THE IMPLEMENTATION OF INHERITANCE

RIGHTS

Анотація. Стаття присвячена дослідженню поняття і видів переважних прав. Під переважними спадковими правами слід розуміти

можливості спадкоємця з особливих підстав і умов придбати право власності на деякі види майна, що входить до складу спадщини. Види переважних прав визначаються правовим становищем спадкоємця, що характеризують його обставинами і правовим режимом спадщини. Умови здійснення спадкових переважних прав нами розуміється у вигляді особливих обставин, за наявності яких можливе здійснення цих прав: придбання спадщини. До таких умов необхідно віднести обставини, що характеризують правовий режим спадщини і правове становище спадкоємця: неподільність речі, що входить до складу спадщини, і наявність режиму спільної власності на неї; постійне користування; предмети звичайної домашньої обстановки та вжитку і спільне проживання спадкоємця зі спадкодавцем; наявність у складі спадщини підприємства і підприємницька діяльність спадкоємця; наявність у складі спадщини селянського господарства і членство спадкоємця в цьому господарстві та інші. Треба думати, що встановлення переважних спадкових прав викликано об'єктивною необхідністю і є ефективним заходом здійснення спадкових прав.

Автор аналізує механізм здійснення переважних прав при спадкуванні неподільної речі, житлового приміщення і підприємства як майнового комплексу. Окрему увагу автор приділяє компенсації іншим спадкоємцям при здійсненні спадкоємцем свого переважного права при розділі майна. Розглядаються особливості здійснення переважних прав в спадкових правовідносинах по російському спадкового права. Звертається увага на деякі проблеми в регулюванні спадкових правовідносин, зокрема що стосуються правил успадкування обов'язковими спадкоємцями. Представлені думки різних авторів на визначення сутності переважних прав спадкоємців. Також виділені особливості реалізації переважного права спадкування підприємства як майнового комплексу, проаналізовано

судова практика. Окрему увагу приділено визначенню Верховного суду Російської Федерації, яке кардинально змінило судову практику.

Ключові слова: спадкування, спадкове право, розділ спадщини, переважні права.

Аннотация. Статья посвящена исследованию понятия и видов преимущественных прав. Под преимущественными наследственными правами следует понимать возможности наследника по особым основаниям и условиям приобрести право собственности на некоторые виды имущества, входящего в состав наследства. Виды преимущественных прав определяются правовым положением наследника, характеризующими его обстоятельствами и правовым режимом наследства. Условия осуществления наследственных преимущественных прав нами понимается в виде особых обстоятельств, при наличии которых возможно осуществление этих прав: приобретение наследства. К таким условиям необходимо отнести обстоятельства, характеризующие правовой режим наследства и правовое положение наследника: неделимость вещи, входящей в состав наследства, и наличие режима совместной собственности на нее; постоянное пользование; предметы обычной домашней обстановки и обихода и совместное проживание наследника с наследодателем; наличие в составе наследства предприятия и предпринимательская деятельность наследника; наличие в составе наследства крестьянского хозяйства и членство наследника в этом хозяйстве и другие. Надо полагать, что установление преимущественных наследственных прав вызвано объективной необходимостью и является эффективной мерой осуществления наследственных прав.

Автор анализирует механизм осуществления преимущественных прав при наследовании неделимой вещи, жилого помещения и предприятия

как имущественного комплекса. Отдельное внимание автор уделяет компенсациям другим наследникам при осуществлении наследником своего преимущественного права при разделе имущества. Рассматриваются особенности осуществления преимущественных прав в наследственных правоотношениях по российскому наследственному праву. Обращается внимание на некоторые проблемы в регулировании наследственных правоотношений, в частности касающихся правил наследования обязательными наследниками. Представлены мнения различных авторов на определение сущности преимущественных прав наследников. Также выделены особенности реализации преимущественного права наследования предприятия как имущественного комплекса, проанализирована судебная практика. Отдельное внимание уделено определению Верховного суда Российской Федерации, которое кардинально изменило судебную практику.

Ключевые слова: наследование, наследственное право, раздел наследства, преимущественные права.

Summary. The article is devoted to the study of the concept and types of preferential rights. Preemptive inheritance rights should be understood as the ability of the heir to acquire ownership of certain types of property that is part of the inheritance on special grounds and conditions. The types of preferential rights are determined by the legal status of the heir, characterizing his circumstances and the legal regime of inheritance. We understand the conditions for the exercise of inheritance preferential rights in the form of special circumstances, in the presence of which it is possible to exercise these rights: the acquisition of inheritance. Such conditions must include the circumstances that characterize the legal regime of inheritance and the legal status of the heir: the indivisibility of the thing that is part of the inheritance and the existence of a regime of joint ownership of it; permanent use; household

items and household items and cohabitation of the heir with the testator; the presence of an enterprise in the inheritance and entrepreneurial activity of the heir; the presence of a peasant farm in the inheritance and the heir's membership in this farm and others. It must be assumed that the establishment of preferential inheritance rights is caused by objective necessity and is an effective measure for the implementation of inheritance rights.

The author analyzes the mechanism of exercising pre-emptive rights when inheriting an indivisible thing, a dwelling and an enterprise as a property complex. The author pays special attention to compensation to other heirs when the heir exercises his preemptive right in the division of property. The features of the exercise of preferential rights in inheritance legal relations under the Russian inheritance law are considered. Attention is drawn to some problems in the regulation of hereditary legal relations, in particular concerning the rules of inheritance by obligatory heirs. The opinions of various authors on the definition of the essence of the preferential rights of heirs are presented. The features of the implementation of the preemptive right to inherit an enterprise as a property complex are also highlighted, and judicial practice is analyzed. Special attention is paid to the definition of the Supreme Court of the Russian Federation, which radically changed judicial practice.

Key words: *inheritance, inheritance law, division of inheritance, preemptive rights.*

Одним з принципів російського цивільного законодавства є принцип рівності учасників цивільних правовідносин. Однак в окремих випадках російське законодавство відступає від даного принципу, наділяючи деяких суб'єктів перевагами перед іншими. В юридичній доктрині питання про переваги в російському спадковому законодавстві досліджено неповно.

Переважне право за російським спадковим законодавством означає особливе право одного зі спадкоємців в рамках його правового статусу, що

наділяє його перевагами перед іншими спадкоємцями з приводу спадщини. Категорія переважних прав має місце і в сфері спадкових правовідносин. Зокрема, ст. 1168 -1169, 1178-1179 Цивільного кодексу Російської Федерації (далі – ГК РФ) встановлюють певні права для спадкоємців на отримання у спадщину переважно перед іншими спадкоємцями окремих об'єктів, що входять до складу спадкової маси. ГК РФ до об'єктів, що відносяться до зазначеної категорії, відносить:

- неподільні речі;
- предмети звичайної домашньої обстановки і побуту;
- підприємства як майнові комплекти, а також селянське фермерське господарство.

Як зазначає Е.А. Ходирєва, «переважні права спадкоємця - це суб'єктивні цивільні права, що надають спадкоємцю пріоритетну можливість придбання визначеного законом об'єкта спадкування в його власність перед іншими спадкоємцями, які не володіють встановленим законом статусом. Будучи суб'єктивним правом, переважне право висловлює можливість дії і пов'язане із задоволенням власних інтересів, тим самим будучи правовим стимулом, тобто. правовим спонуканням до законослухняного діяння, що створює для задоволення власних інтересів суб'єкта режим сприяння» [8, с. 65].

На думку С. Є. Нікольського «саме по собі покликання до спадкування декількох спадкоємців, один з яких володіє переважним правом на отримання в рахунок своєї спадкової частки будь-якого майна, ще не означає, що зазначене переважне право буде реалізовано. Адже, оскільки переважне право означає привілей перед звичайним правом, впливає, що для його реалізації необхідна наявність двох і більше спадкоємців (один з яких наділений переважним правом), а також наявність зацікавленості цих спадкоємців в отриманні в рахунок своєї спадкової частки саме того спадкового майна. Іншими словами, для

реалізації переважного права необхідне протистояння правонаступників кількох спадкоємців на певне спадкове майно» [5, с. 29].

Російське спадкове законодавство передбачає кілька переважних прав спадкоємця. Розглянемо їх.

Переважним правом на неподільну річ при розділі спадщини, якою може скористатися:

- спадкоємець, який володів спільно зі спадкодавцем правом спільної власності на неподільну річ;
- спадкоємець, який постійно користувався неподільною річчю;
- спадкоємці, проживали в житловому приміщенні до дня відкриття спадщини і не мають іншого житлового приміщення, якщо до складу спадщини входить житлове приміщення (житловий будинок, квартира, частина житлового будинку, кімната; ст.1168 ГК РФ).

Переважним правом на предмети звичайної домашньої обстановки і побуту при розділі спадщини володіє спадкоємець, який проживав на день відкриття спадщини спільно зі спадкодавцем (ст.1169 ГК РФ).

Переважне право на отримання в рахунок спадкової частки земельної ділянки, згідно з яким земельна ділянка, належить спадкоємцям на праві спільної власності, підлягає розділу з урахуванням мінімального розміру ділянки, встановленого для ділянок відповідного цільового призначення (ст.1182 ГК РФ). Спадкоємець, що володіє переважним правом, може скористатися ним тільки в разі, якщо такий розділ Неможливий. Законодавством РФ не поійменовані спадкоємці, які володіють переважним правом на земельну ділянку. Представляється, що в такому випадку за аналогією застосовуються правила ст.1168 ГК РФ [2, с. 274].

Аналіз спадкового законодавства РФ дозволяє зробити висновок, що переважними правами наділені і інші спадкоємці в залежності від різних життєвих обставин.

Згідно правової позиції Конституційного Суду Російської Федерації, вираженої в Визначенні від 23.04.2015 № 984-про, «законоположення, встановлюють критерії неподільності речі, закріплюють умова збереження режиму неподільної речі в разі заміни її складових частин і порядок звернення стягнення на неї, а також передбачають регулювання - з урахуванням такого визначального ознаки, як неподільність, - відносин з приводу часток у праві власності на неподільну річ за правилами про спільну власність, не перешкоджають реалізації власником права володіти, користуватися і розпоряджатися майном» [6, с. 5].

З метою дотримання передбаченого ст.1 ГК РФ принципу рівності учасників цивільних правовідносин, російським спадковим законодавством встановлюються правила компенсації невідповідності одержуваного спадкового майна. Згідно зі ст. 1170 ГК РФ невідповідність спадкового майна, про переважне право на отримання якого заявляє спадкоємець, зі спадковою часткою цього спадкоємця усувається передачею цим спадкоємцем іншим спадкоємцям іншого майна зі складу спадщини або наданням іншої компенсації, в тому числі виплатою відповідної грошової суми.

Далі розглянемо особливості реалізації переважного права спадкування підприємства як майнового комплексу. За загальними правилами, переважним правом на отримання майна, що входить до складу спадкової маси, згідно ст.1168 ГК РФ має спадкоємець, володів у спадкодавцем правом спільної власності, або постійно користувався даною річчю, або проживав у житловому приміщенні, що входить до складу спадщини. Але ГК РФ також містить і ст. 1178, яка передбачає особливості реалізації переважного права при спадкуванні підприємства: «спадкоємець, який на день відкриття спадщини зареєстрований в якості індивідуального підприємця, або комерційна організація, яка є спадкоємцем за заповітом, має при розділі спадщини переважне право на

отримання в рахунок своєї спадкової частки входить до складу спадщини підприємства...».

Виходячи із зазначеного, можна прийти до висновку, що якщо спадкоємців кілька, і всі вони володіють переважним правом, слід застосовувати положення ст. 1168 ГК РФ, яка розкриває загальні положення про порядок реалізації переважного права (якщо підприємство було спільною частковою власністю спадкодавця і одного з таких спадкоємців, останній повинен мати переважне право перед іншими спадкоємцями. При відсутності подібної ситуації, переважним правом повинен володіти спадкоємець, який разом зі спадкодавцем брав участь у діяльності підприємства) [1, с. 131].

Також в законодавстві не врегульовано питання про те, якщо до складу спадкової маси входить кілька підприємств, і кілька спадкоємців одночасно володіють переважними правами. На наш погляд, в даній ситуації слід визначити переважні права на підприємства згідно профілів діяльності кожного зі спадкоємців, уникаючи при цьому розділу самих підприємств. При цьому слід враховувати вимоги, що пред'являються до особливого статусу таких спадкоємців – наявність реєстрації в якості індивідуального підприємця або Статусу комерційної організації.

У законі також відсутня норма, що передбачає питання про інформування спадкоємців про наявність у них переважного права. Може скластися ситуація, коли спадкоємець, що володіє таким правом, не поспішає звернутися до нотаріуса, або зареєструватися в якості індивідуального підприємця, так як просто не володіє знаннями про таку необхідність, припускаючи успадкувати підприємство на рівних з іншими спадкоємцями. Цілком обґрунтовано вважати, що інформувати спадкоємців повинен нотаріус або душоприказник, але не довірчий керуючий (на що вказують окремі цивілісти), так як цілі діяльності

останнього пов'язані лише з підтриманням функціонування підприємства [7, с. 104].

У підприємства як об'єкта цивільних прав досить велика вартість. У зв'язку з цим представляється скрутним застосування загального правила про компенсацію при реалізації переважного права (ст.1170 ГК РФ), адже за замовчуванням спадкоємець може здійснити свою перевагу лише після надання компенсації іншим спадкоємцям. Для вирішення даної проблеми варто погодитися з висловлюванням в юридичній літературі думкою про необхідність внесення змін до цивільного законодавства, згідно з якими спадкоємець зможе скористатися переважним правом після відшкодування компенсації іншим спадкоємцями в не повному розмірі, а в якійсь процентної частки від неї, наприклад, однієї третьої частини від загальної вартості, і в строго встановлені терміни [3, с. 115].

За загальним правилом до складу спадщини входить все майно і борги спадкодавця, за винятком випадків, коли майнові права та обов'язки нерозривно пов'язані з особистістю спадкодавця або якщо їх перехід в порядку спадкування не допускається федеральним законом.

Однак 19 грудня 2019 року Верховний Суд РФ виніс ухвалу № 303-ЕС19-15056, в якому зазначив, що кредитор має право пред'явити вимогу про притягнення до субсидіарної відповідальності і після смерті контролюючої особи, в такому випадку розмір підлягає стягненню обмежений межами вартості спадкового майна (справа № А04-7886/2016).

ВС підкреслив, що обов'язок відшкодувати кредиторам збитки, що виникає в результаті притягнення до субсидіарної відповідальності, не може розглядатися як нерозривно пов'язаний з особистістю спадкодавця. Рівним чином цивільне законодавство не містить заборони на перехід спірних зобов'язань у порядку спадкування. "Борг спадкодавця, що виник в результаті притягнення його до субсидіарної відповідальності, входить в спадкову масу. Інше тлумачення допускало б можливість передавати

спадкоємцям майно, придбане (збережене) спадкодавцем за рахунок кредиторів незаконним шляхом, надаючи в той же час такому майну імунітет від домагань кредиторів, що представляється несправедливим», – вказала колегія.

Більш того, на її думку, в даному випадку не має значення момент подачі і розгляду позову про притягнення контролюючого боржника особи до субсидіарної відповідальності. Така вимога може бути пред'явлено і після смерті контролюючої особи до спадкоємців або до спадкової маси. При цьому задоволення позову обмежене межами вартості спадкового майна.

Суд також підкреслив, що не важливо, чи увійшло безпосередньо до складу спадкової маси те майно, яке було придбано або збережено спадкодавцем за рахунок кредиторів в результаті незаконних дій, що спричинили субсидіарну відповідальність. В даному випадку інтереси кредиторів отримали більший захист, ніж інтереси спадкоємців.

Таким чином, визначення ВС радикальним чином змінило судову практику, давши можливість кредиторам стягувати неодержані ними грошові кошти за рахунок спадкової маси незалежно від моменту подачі позову про притягнення контролюючого боржника особи до субсидіарної відповідальності.

Також увагу варто приділити недобросовісним спадкоємцям, які, знаючи про неминучу загибель спадкодавця, заздалегідь оформляються як індивідуальні підприємці, з метою отримання переважного права. Для вирішення даної проблеми потрібно встановити мінімальний термін здійснення підприємницької чи іншої комерційної діяльності для спадкоємців, наприклад, 6-8 місяців на день відкриття спадщини.

Представлені найбільш актуальні в даний час, остільки сучасна Росія базується на ринковій економіці і кожне підприємство – це важлива частина цієї економіки, тому важливим завданням законодавства є

забезпечення більш швидкого і надійного переходу підприємства у спадок щоб уникнути факту припинення його діяльності.

Література

1. Белов В.А. Проблемы наследования бизнеса // Вестник экономического правосудия Российской Федерации. 2015. № 7. С. 130-147.
2. Гражданский кодекс Российской Федерации от 30.11.1994 г № 51-ФЗ // СПС «КонсультантПлюс».
3. Желонкин З. З., Ивашин Д.И. Наследственное право. Учебный пособие. М., 2014. 348 с.
4. Касаткина А.Ю. Преимущества в российском наследственном законодательстве // Наследственное право. 2017. № 3. С. 14-16.
5. Никольский С. С. Условия осуществления преимущественных прав наследника // Наследственное право. 2016. № 1. С. 29.
6. Определение Конституционного Суда РФ от 23.04.2015 № 984-про «по отклонению в принятии до рассмотрения жалобы гражданина Каплана Иллы Моисеевича и товарищества с ограниченной ответственностью «Управляющая компания Траст-капитал» на нарушение конституционных прав и свобод статьей 133 Гражданского кодекса Российской Федерации» // СПС «КонсультантПлюс».
7. Трифонова Т. А. Наследственное право: учеб. пособие / Т. А. Трифонова. Иркутск: ФГКОУ ВОВС ИМВД России. 2015. С. 104.
8. Ходирева Е.А. Преимущественные права в наследственных отношениях // Гражданское право. 2014. № 2. С. 65.

References

1. Belov V. A. Problems of business inheritance [problems of business inheritance]. 2015. № 7. PP. 130-147.

2. Civil Code of the Russian Federation No. 51-FZ of 30.11.1994 // SPS "Consultantplus".
3. Zhelonkin Z. Z., Ivashin D. I. Inheritance law. Training manual. Moscow, 2014, 348 p.
4. Kasatkina A. Yu. Advantages in Russian inheritance legislation. 2017. № 3. PP. 14-16.
5. Nikolsky S. E. Conditions for the exercise of pre-emptive rights of the heir. 2016. № 1. P. 29.
6. Ruling of the Constitutional Court of the Russian Federation No. 984-O of 23.04.2015 "on refusal to accept for consideration the complaint of citizen Ilya Moiseyevich Kaplan and the Trust-Capital Management Company Limited Liability Company for violation of constitutional rights and freedoms by Article 133 of the Civil Code of the Russian Federation" // SPS" Consultantplus".
7. Trifonova T. A. Hereditary law: textbook. manual / T. A. Trifonova. Irkutsk: federal state educational institution of internal affairs of Russia. 2015. P. 104.
8. Khodyreva E. A. Pre-emptive rights in Hereditary relations. 2014. № 2. P. 65.